

**ROZWÓJ NOWOCZESNEJ EDUKACJI I NAUKI –
STAN, PROBLEMY, PERSPEKTYWY**

TOM II: KONTEKSTY TOŻSAMOŚCI I WOLNOŚCI W EDUKACJI I NAUCE

Pod redakcją naukową:
Jan Grzesiak, Ivan Zymomrya, Vasyl Ilnytskyj

**РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ ОСВІТИ І НАУКИ:
РЕЗУЛЬТАТИ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

TOM II: КОНТЕКСТИ ІДЕНТИЧНОСТІ Й СВОБОДИ В ОСВІТІ ТА НАУЦІ

За науковою редакцією:
Ян Гжесяк, Іван Зимомя, Василь Ільницький

**Konin – Użhorod – Kijów
Конін – Ужгород – Київ
2019**

PAŃSTWOWA WYŻSZA SZKOŁA ZAWODOWA W KONINIE
ДЕРЖАВНА ВИЩА ПРОФЕСІЙНА ШКОЛА В КОНІНІ
UNIWERSYTET NARODOWY W UŻHORODZIE
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
NARODOWY UNIWERSYTET TRANSPORTU
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТРАНСПОРТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ROZWÓJ NOWOCZESNEJ EDUKACJI I NAUKI –
STAN, PROBLEMY, PERSPEKTYWY.**

TOM II: KONTEKSTY TOŻSAMOŚCI I WOLNOŚCI W EDUKACJI I NAUCE

Pod redakcją naukową:

Jan Grzesiak, Ivan Zymomyra, Vasyl Ilnytskyj

**РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ ОСВІТИ І НАУКИ:
РЕЗУЛЬТАТИ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ.**

TOM II: KONTEKSTI ІДЕНТИЧНОСТІ Й СВОБОДИ В ОСВІТІ ТА НАУЦІ

За науковою редакцією:

Ян Гжесяк, Іван Зимомря, Василь Ільницький

Konin – Użhorod – Kijów
2019

Конін – Ужгород – Київ
2019

УДК 371.1:001(08)
ББК 74.04я43
Р 64

Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том II: Контексти ідентичності й свободи в освіті та науці [монографія] / [Наукова редакція: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін – Ужгород – Київ: Посвіт, 2019. 158 с.

Rozwój nowoczesnej edukacji i nauki – stan, problemy, perspektywy [monografia] / [Redakcja naukowa: J. Grzesiak, I. Zymomrya, W. Plynyskiy]. Konin – Użhorod – Kijów: Poswit, 2019. 158 s.

Коллективна монографія, підготовлена до друку українськими та польськими науковцями, присвячена розгляду контекстів ідентичності й свободи в освіті й науці у світлі тенденцій інтеграційних процесів у сучасному світовому просторі.

Kolegium redakcyjne:

dr hab., prof. **J.Grzesiak**; dr hab., prof. **E. Kochanowska**, prof. **R.Majzner**; dr hab., prof. **I.Zymomrya**; dr hab., prof. **M.Zymomrya**; dr hab., prof. **W.Plynyskiy**; dr hab., prof. **O.Dobrowolska**; dr hab., prof. **O.Newmerżycka**; dr **R. Żoltani**, dr **O.Zymomrya**; dr **M.Pahuta**.

Редакційна колегія:

д-р габ, проф. **Я.Гжесяк**; д-р габ, проф. **Е. Кохановска**, д-р габ, проф. **Р.Майзнер**; доктор філол. наук, проф. **І.Зимомря**; доктор філол. наук, проф. **М.Зимомря**; доктор іст. наук, проф. **В.Ільницький**; доктор філол. наук, проф. **О.Добровольська**; доктор пед. наук, проф. **О.Невмержицька**; кандидат філол. наук, доц. **Р. Жовтані**, кандидат філол. наук, доц. **О.Зимомря**; кандидат пед. наук, доц. **М.Пагута**.

Recenzenci:

dr hab., prof. Zenon Jasiński

dr hab., prof. Ihor Dobriański

Рецензенти:

д-р габ., проф. Зенон Ясіньскі

д-р педагогічних наук, проф. Ігор Добрянський

ISBN 978-617-7835-32-4

© Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький, 2019

© Посвіт, 2019

ЗМІСТ

Grzesiak J. Edukacja i nauki o niej w kategoriach tożsamości i wolności jako wartości.....	4
Алексєенко-Лємовська Л. Педагогічні умови розвитку методичної компетентності вихователів закладів дошкільної освіти.....	16
Галів М., Ільницький В. Польське шкільництво на Дрогобиччині в період німецької окупації (1941–1944 рр.).....	32
Grzesiak J., Zymomrya I. Tutoring i mentoring wobec zasady naukowości w edukacji na żywo.....	53
Єрко І., Чир Н., Єрко А. Теоретико-методологічні основи дослідження активного туризму.....	65
Заярна І. Цілі та зміст навчання англійського аргументативного письма майбутніх правознавців.....	76
Зимомря М., Якубовська М., Зимомря І. До питання про концепт міфологеми «Дунай» – знаковий вияв ідентифікації культури.....	86
Kochanowska E. Nauczyciel wczesnej edukacji jako kreator zmian w edukacji – od zniewolenia do autonomii.....	94
Купрєєнко М., Проєнко А., Горбань А. Роль і місце оздоровчої фізичної культури в програмі фізичної реабілітації осіб зрілого віку зі сколіозом.....	104
Majzner R. Aktywność twórcza dzieci w wieku wczesnoszkolnym w kontekście procesu edukacyjnego.....	119
Непша О., Прохорова Л., Зав'ялова Т. Методичні підходи до роботи з картографічними посібниками на уроках географії.....	130
Шулигіна Р. Особливості розвитку артистизму в контексті особистісного професійного зростання майбутнього педагога сучасного закладу освіти.....	140
Відомості про авторів	155

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОБОТИ З КАРТОГРАФІЧНИМИ ПОСІБНИКАМИ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

У викладанні географії наочність має величезне значення, так як більшість географічних об'єктів і явищ недоступні для безпосереднього сприйняття учнів. Вчити географію без наочних посібників неможливо. Навіть самі барвисті словесні описи нічого не дадуть учню, якщо у нього не буде створено образ предмету.

Використання наочних засобів навчання сприяє засвоєнню знань, активізації методів навчання, розвитку пізнавальної діяльності, визначенню якості засвоєння навчального матеріалу. Наочність допомагає утворити в свідомості дітей чітке уявлення про предмет, закріпити знання карти [8, с. 47].

Сучасні еволюційні тенденції розвитку географічної науки висувують на особливе місце важливу форму навчання географії – практичну спрямованість у навчанні. Тому у школярів, в першу чергу, потрібно розвивати предметно-практичну діяльність.

Існує загальне правило застосування принципу наочності в загальноосвітніх школах: навчання повинно бути наочним в тій мірі, яка необхідна для свідомого засвоєння учнями знань і формування умінь і навичок, що спираються на живі образи предметів, явищ і дій [15, с. 214].

У географії існує своя класифікація наочних посібників, які згруповані в залежності від особливостей виготовлення і застосування [5]:

1. картографічні наочні посібники;
2. образні (картини, моделі, макети, фотографії);
3. схематичні (схеми, таблиці, діаграми);
4. натуральні (колекції, роздатковий матеріал).

Картографічні посібники. Одним з важливих засобів наочності в навчанні географії слугує карта. Без карти немає і не може бути географії, картою географія починається і нею ж закінчується. Карта не тільки необхідний інструмент, це сама географія. Робота з географічною картою обов'язковий елемент навчання, без якого викладання географії не має сенсу [1, с. 51].

Карта – це наочний посібник, який дає учням можливість конкретно уявити собі той навчальний матеріал, який вивчається ними на уроці географії.

Географічна карта – початок географії, її друга мова, економний вираз географічного тексту, один з головних джерел географічної інформації,

об'єкт вивчення в школі, наочний посібник з географії. Ні навчання географії, ні наука не мисляться без географічної карти. Тому карта повинна бути присутня на кожному уроці, у всіх структурних ланках процесу навчання. Завдання вчителя – навчити учнів користуватися цим джерелом, активно його використовувати. Лише за допомогою карти можна оглядати земну поверхню в цілому, будь-яку територію або регіон, можна виявляти зв'язки, залежності між об'єктами, визначати місце розташування об'єктів, їх співвідношення з іншими, форму, величину об'єктів, встановлювати закономірності просторового розподілу явища, динаміку і розвиток явищ, давати характеристику будь-яких об'єктів і територій. Навчити все це робити зобов'язаний вчитель географії. Історик також використовує карту, але карта у нього служить в основному ілюстрацією до розповіді [9, с. 78].

Основні цілі і завдання вивчення географічної карти: навчити розуміти, читати і знати карту [2].

Учні повинні чітко засвоїти, що карта – умовне, узагальнене, зменшене, спотворене зображення поверхні Землі на площині, умовна модель земної поверхні, об'єктів на ній. Розуміти карту – це знати, що таке карта, як зображуються об'єкти (умовні знаки, легенда), як відбувається зменшення при зображенні, що таке масштаб, чим відрізняється зображення земної поверхні на площині від зображення на глобусі, що таке градусна сітка, географічні координати, які бувають карти в залежності від масштабу, охоплення території. Навчити розуміти карту – дати школярам систему картографічних знань, щоб учні свідомо користувалися картою [13, с. 122].

Розуміння карти необхідно для її читання. Читати карту – це вміти визначати напрямки відстані і географічні координати по карті, давати характеристику об'єктам, явищам, регіонам, країнам по карті. Розрізняють просте (елементарне) і складне читання карти.

При простому читанні зчитується інформація, безпосередньо зображена на карті. Складне читання – виявлення зв'язків, залежностей між об'єктами і явищами, частина з яких безпосередньо не зображена на карті; розгорнутий опис природних районів і окремих країн, порівняльна характеристика географічних об'єктів і територій.

Навчити читати карту можливо за умови систематичної роботи школярів з картами. Золоте правило: вчителю не слід повідомляти те, що учні можуть самостійно дізнатися з карти по його завданням.

Знати карту – знати розташування об'єктів на карті, вміти швидко їх знаходити і правильно показувати, вміти представляти взаємне розташування об'єктів на карті по пам'яті. Знання карти має перевірятися на кожному уроці, тільки тоді учні засвоять карту [4].

Карты класифікуються за різними ознаками. Залежно від масштабу розрізняють дрібномасштабні (оглядові), середньомасштабні (оглядово-топографічні), великомасштабні (топографічні) карти. У навчанні використовуються в основному дрібномасштабні карти, в них масштаб дотримується лише в певних місцях.

За охопленням території розрізняють карти півкуль і світу, карти материків і океанів, карти окремих частин материків (регіонів, країн). Чим більше охоплення території, тим дрібніший масштаб, тим більше узагальнення.

За змістом карти поділяються на загально-географічні і тематичні. Легенду загально-географічних карт учні повинні знати, легендами тематичних карт вміти користуватися.

Спочатку вивчають загально-географічні карти, пізніше переходять до тематичних. За способом зображення об'єктів виділяються наступні тематичні карти [4, 6, 12]:

1. Карты колірної фону (карты рослинності, ґрунтів, природних зон та ін.). Показують якісні відмінності об'єктів на певній території. Найбільш часто використовуються в шкільній географії. Питання по цих картах спрямовані в основному на виявлення стану та кордонів виділених частин.

2. Карты ареалів. На них вказані області поширення окремих видів тварин, рослин, сільськогосподарських культур і т. ін. За цими картками визначаються межі ареалів.

3. Карты ізоліній (карты ізотерм і т. ін.). На них лініями визначаються місяця, однакові щодо кількісної виразності явища; по ним виявляються особливості перебігу ізоліній.

4. Карты ліній руху (карты вантажопотоків, напрямків вітрів і т. ін.).

5. Значкові карти (карты родовищ корисних копалин, розміщення промислових центрів країн і регіонів і т. ін.). На них фігурками різного виду і розміру зображуються локалізоване по пунктам розміщення об'єктів. За цими картами за допомогою питань вчителя виявляється найбільш велике скупчення об'єктів, і встановлюються особливості окремих регіонів.

6. Картодіаграми. Показують співвідношення частин цілого на певній території. Характер питань по таких картах аналогічний питанням по значковим картками, але в більшому ступені спрямований на виділення розмірів.

7. Картограми (карты щільності населення, розподілу опадів і т. ін.) – відображають відмінності в ступені виразності явищ кольором або штрихуванням. За такими картами ставляться питання на виділення

регіонів з максимальною і мінімальною виразністю явища і закономірності в його географічному поширенні.

8. Картосхеми.

За призначенням розрізняють карти науково-довідкові, навчальні, туристичні та ін. Для цілей навчання найбільш важлива класифікація карт за їх місцем і призначенням у навчальному процесі. Навчальні карти поділяються на стінні і настільні, контурні, рельєфні і топографічні.

Стінні карти – основний вид навчальних карт. Це оглядові карти з високим ступенем узагальнення і генералізації, з великими шрифтами, яскравими фарбами. Розглядаються на значній відстані. Повинні читатися з останніх столів в класі. Вони не перевантажені змістом. Берегові лінії, лінії річок і інші лінії потовщені. Їх зміст відповідає окремим темам і курсам шкільної географії. Чим старші школярі, тим більша їх підготовка, тим складніший зміст карт, але вона не повинно виходити за рамки програми.

Стінна карта використовується на кожному уроці, на різних його етапах. Місце учня при відповіді, місце вчителя при поясненні – біля карти. Карта повинна займати центральне місце в класі, але не повинна закривати дошку. Відповідь, пояснення супроводжуються показом об'єктів на карті. При показі не можна затуляти собою карту, потрібно стояти з боку, щоб вона добре освітлювалася. Показ об'єктів повинен бути правильним, чітким. Неприпустимий недбалий показ.

Кожну нову стінну навчальну карту вчитель представляє школярам, розкриває призначення, зміст карти знайомить з її легендою, вчить нею користуватися. Вказується, до яких видів карт вона відноситься за масштабом, охопленням території і змістом. Це можуть робити учні з питань вчителя.

Учитель зобов'язаний стежити за каталогом навчальних карт, що видаються і безперервно поповнювати географічний кабінет новими картографічними виданнями. Потрібно звертати увагу на естетичний вигляд карт, акуратно їх вішати [3, с. 126].

Залежно від теми і мети уроку може бути кілька карт. Загально-географічні карти доповнюються тематичними (при вивченні природних зон, наприклад, використовується карта природних зон, фізична карта материка, кліматична карта, карта рослинності, зоогеографічна карта). Як приклад, в курсі «Фізичної географії материків і океанів» 7 класу на уроці вчитель використовує одночасно декілька карт: тектонічну карту світу, фізичну карту світу, кліматичну карту світу, карту океанів світу, географічні пояси та природні зони.

Фрагмент програми курсу «Фізична географія материків і океанів» [11]

Кі-ть го-дин	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу	Наскрізнi змістовні лінії
9	<p>РОЗДІЛ I. Закономірності формування природи материків та океанів</p> <p>Знавнєвий компонент: знає і розуміє основні етапи розвитку геологічної історії Землі, наслідки руху літосферних плит, найбільші платформи та області складчастості, основні і перехідні кліматичні пояси; наводить приклади форм рельєфу на материках і в океанах, платформ і областей складчастості, різних за властивостями повітряних і водних мас, типу клімату теплих і холодних течій, природних зон на материках; знає і розуміє гіпотези дрейфу материків, загальну циркуляцію атмосфери та їх вплив на природні умови Землі.</p> <p>Цільовий компонент: знаходить і показує на картах різного масштабу найбільші літосферні плити, райони поширення пасатів, мусонів, західних вітрів помірних широт і східних полярних вітрів, кліматичні пояси, найбільші течії й холодні поверхневі течії, природні зони; пояснює вплив повітряних мас на погодні умови Землі своєї місцевості; аналізує закономірності розміщення форм рельєфу на материках та океанах, причини виникнення океанічних течій, розміщення природних комплексів на материках і в океанах, взаємодію і взаємовплив океанів і материків; вміє практично використовувати інформацію тематичних карт: тектонічної, кліматичної і географічних поясів природних зон.</p> <p>Ціннісний компонент: оцінює значення знань про географічні закономірності природи материків і океанів для життя людини; досліджує наслідки взаємодії Світового океану, атмосфери та суходолу.</p>	<p>Тема 2. Материки та океани – великі природні комплекси географічної оболонки</p> <p>Походження материків та океанічних западин унаслідок руху літосферних плит. Геологічні ери та епохи горотворення. Тектонічні структури: платформи та області складчастості. Закономірності поширення основних форм рельєфу на материках і в океанах.</p> <p>Кліматотвірні чинники. Розподіл сонячної енергії на Землі. Вплив підстильної поверхні на клімат. Закономірності зміни температури повітря і поверхневих вод океанів. Повітряні маси, їх властивості та переміщення. Загальна циркуляція повітряних мас. Кліматичні пояси і типи клімату Землі. Закономірності розподілу атмосферних опадів. Водні маси, їх властивості. Океанічні течії. Природні комплекси материків та океанів. Широтна зональність і висотна (вертикальна) поясність.</p> <p>Практична робота</p> <p>1. Аналіз тектонічної та фізичної карт світу: виявлення зв'язків між тектонічною будовою і формами рельєфу.</p>	<p>Екологічна безпека та сталий розвиток. Пояснює взаємозв'язки між природними компонентами у географічній оболонці, у тому числі – на прикладі своєї місцевості.</p>

У більшості випадків учні бачать карту лише на уроці. Це негативне явище. Потрібно вившувати кілька карт для постійного огляду. У цьому випадку учні можуть перевірити свої знання по карті.

Найголовніший і головний вид настільних картографічних посібників – навчальні атласи. Вони видаються за окремими курсами шкільної географії і цілком охоплюють їх зміст. На уроці учні бачать стінну карту, вдома замінюють її картами навчального атласу. Вся робота, яка ведеться

з настінними картами, супроводжується синхронною роботою з відповідними картами атласу. За атласами учні виконують різноманітні самостійні роботи, індивідуальні завдання [6, с. 180].

До *настільних карт* відносяться також карти-вклейки, карти-вкладки, текстові карти і картосхеми. Картини-вкладки в певній мірі замінюють навчальний атлас і використовуються при вивченні декількох тем. Текстові карти присвячуються окремим питанням, лише певній вузькій темі, використовуються при вивченні тієї теми, яку вони ілюструють або доповнюють. Аналогічних стінних карт і карт в навчальному атласі немає. Аналіз цих карт обов'язковий, так як дає можливість більш глибоко осмислити навчальний матеріал параграфа.

На *контурних картах* є лише контури географічних об'єктів, лінії річок, кордони країн, пунсони деяких міст, написів немає. Вони видаються комплектами відповідно до курсів шкільної географії і охоплюють їх зміст. Зазвичай на контурних картах комплекту є система питань і завдань по роботі, які ускладнюють в міру навчання. Велика увага приділяється організаційним питанням по роботі з контурними картами при вивченні початкового курсу географії. Слід познайомити школярів з правилами роботи, навчити визначати місце розташування потрібних об'єктів, для чого використовується картографічна сітка. Умовні позначення повинні бути аналогічні загальноприйнятим або дещо змінені. Гори показуються переривчастою коричневою лінією в напрямку їх простягання, низовини, височини, плоскогір'я – замкнутою лінією, діючі вулкани позначаються зірочкою і т. ін. Звертається увага на розташування географічних назв. Тут орієнтир – звичайна географічна карта. Річки підписуються за течією (у верхньому, середньому і нижньому плінні), гори – по простяганню, міста – від пунсона паралельно паралелей, великі площинні об'єкти – в їх контурі і т. ін. Підписи бажано робити простим олівцем. На місці помилки вчитель ставить знак питання. Назви підписуються шрифтом.

Робота з контурними картами повинна ускладнюватися від класу до класу. Знаходження, позначення і підписування об'єктів – основний вид роботи в 6-7-х класах. У наступних класах робота повинна бути творчою. Даються творчі завдання: на основі контурної карти скласти нову картосхему, Картодіаграми, використовуючи підручник і додаткові джерела інформації. Зібрані дані обробляються, об'єднуються в групи і типи, наносяться на контурну карту відповідно до складеною легендою.

Контурні карти використовуються з різною дидактичною метою: при перевірці знань, вивченні нового матеріалу, його закріпленні, узагальненні та систематизації. За ним проводяться картографічні диктанти. Робота з контурними картами в основному повинна вестися на уроці.

Вдома пропонується закінчити або виконати аналогічну класній роботі. Роботи по контурним картам регулярно перевіряються вчителем, виправляються помилки, неточності, оцінки проставляються в журнал і щоденники.

Корисно мати контурну карту на класній дошці. При її наявності виклад нового матеріалу учителем супроводжується нанесенням об'єктів на контурну карту на дошці. Найчастіше в практиці навчання використовуються трафарети – контури материків, країн. Можна на цьому контурі зробити отвори. Контур викреслюється на дошці і на ньому відзначаються об'єкти по ходу вивчення. Словесне зображення супроводжується синхронним моделюванням. При цьому беруть участь різні види пам'яті [16, с. 108].

Робота з контурними картами сприяє засвоєнню карти, її номенклатури.

На *рельєфних картах* вельми наочно, об'ємно зображується рельєф, дотримується співвідношення горизонтального і вертикального масштабів. Особливо корисні рельєфні карти при вивченні рельєфу в початковому курсі географії. Зазвичай ці карти невеликі за форматом, на них показується в основному гірська місцевість з її елементами (хребтами, долинами, вершинами, перевалами і т. ін.).

Є *карти з посиленою реалістичної наочністю*. Це ілюстровані або картинні карти, на яких в перспективі дані зображення тварин, рослин, людей, пароплавів, літаків, міст в їх контурах. До таких карт відносяться і фізико-географічні карти, де дані перспективні малюнки форм рельєфів в межах їх контурів. Існують глобулярні карти – опуклі настінні карти великих розмірів, де спотворення значно менше, ніж на звичайних площинних картах.

Призначення *топографічних карт і планів місцевості* – познайомити школярів з докладним зображенням частини земної поверхні і пояснити, як здійснюється генералізація при переході до середніх і дрібномасштабних карт.

Особливим картографічним посібником є *глобус*. Це модель Землі. На ньому земна поверхня зображується без спотворень, витримується єдиний масштаб. Він використовується поряд з картами, щоб сформувати правильні уявлення про форму і величину географічних об'єктів.

Глобус незамінний при вивченні форми Землі, її добового і річного руху (для цього використовується прилад з глобусом – телурій), при вивченні географічних координат, при проведенні вимірювань відстаней, для визначення географічного положення об'єктів і ознайомлення з картографічними проекціями. За змістом глобуси бувають фізичними і політичними. За масштабом розрізняють великий демонстраційний гло-

бус (масштаб 1: 30 000 000) і малі учнівські глобуси (масштаби 1: 50 000 000 і 1: 83 000 000).

Крім зазначених навчальних глобусів є так звані індукційні (чорні) глобуси. Вони мають чорну поверхню з градусної сіткою, контурами материків. Слугують для вивчення географічних координат. На них можна писати крейдою, вказувати точки і визначати їх координати.

Є також проекційні глобуси з градусної сіткою, зробленої з дроту або скла без суцільної поверхні. Слугують для ознайомлення з картографічними проекціями. Можна показати, як переноситься градусна сітка проектуванням на циліндр, конус. Особливо корисний глобус при вивченні початкового курсу географії, географії материків і океанів.

Одним із прийомів роботи з географічною картою є *вироблення просторових і масштабних орієнтирів*. Учні повинні міцно засвоїти розташування найбільш важливих об'єктів і бажано запам'ятати їх розміри. Такими масштабними орієнтирами можуть слугувати протяжність Чорного моря із заходу на схід (1000 км), Каспій з півночі на південь (1000 км), відстань Сімферополь-Київ (800 км), довжина острова Сахаліну (1000 км), довжина Червоного моря (2000 км) і т. ін. Просторові і масштабні орієнтири є орієнтирами для знаходження інших об'єктів, визначення їх розмірів, порядку величини, що дає можливість знаходити об'єкти на картах різного масштабу, різної тематики [10].

Основний вид роботи з картами – *опис, характеристика об'єктів*. Описи за складністю різні. Спочатку учні навчаються робити опис якогонебудь одного компонента природи, господарства (окремої рівнини, річки, озера, географічного положення, населення, окремої галузі господарства). Потім переходять до більш складного опису, опису природних умов певних територій (наприклад, фізико-географічна характеристика Сахари, Приазовської височини), до економіко-географічному опису окремих країн (наприклад, економіко-географічна характеристика Бразилії). Ще більш складні описи – характеристика природи, населення, господарства країни і порівняльний опис окремих компонентів природи, населення, господарства, природних умов, регіонів, окремих країн. Звичай опис окремих компонентів робиться по загально-географічним і однією з тематичних карт. Комплексні описи (фізико- та економіко-географічні) здійснюються на основі загально-географічної і тематичних карт, використовується прийом накладення, зіставлення карт.

При будь-якому описі дається типовий план, інструкцій. В основному вся інформація береться з карт. Спочатку такі описи мають навчальний характер, виконуються колективно під керівництвом учителя. Учні опановують прийомом опису. Потім тренуються, виконуючи аналогічні роботи. Описи по карті виконуються самостійно учнями знайомої і

незнайомої навчальної ситуації. Цілям контролю служать підсумкові практичні роботи по карті.

Важливим прийомом роботи з картами є *креслення картосхем на дошці*, що використовується при вивченні нового матеріалу. Можна використовувати трафарети територій. Пояснення супроводжується кресленням картосхеми. Вона повинна бути простою, відображати головне, не ускладнюватися деталями. Її завдання – донести основний навчальний матеріал до свідомості школяра (наприклад, схема вузла транспортних шляхів Харкова). Головне, що картосхема виконується попутно з поясненням, вона динамічна. Можна рекомендувати переносити найпростіші картосхеми в робочі зошити. При перевірці знань бажано, щоб учні викреслювали картосхеми на дошці.

Важливим завданням вивчення географії є засвоєння географічної номенклатури. Географії немає без географічних назв. Географічні назви – це адреси, паспортні дані об'єктів. Є обов'язкова номенклатура (зазначена в програмі). Щоб запам'ятати географічні назви і знати розташування об'єктів на карті, потрібно частіше їх вимовляти, відтворювати. Кожна нова назва чітко вимовляється, важкі для вимови назви записуються на дошці і в робочому зошиті. Учні повинні знати характерні особливості об'єкта. На кожному уроці перевіряється знання карти. Рекомендується при вивченні нової назви не замінювати займенником, а вказувати його власну назву. Бажано пояснити походження географічної назви. У топоніміці часто відображаються найбільш істотні риси об'єктів (гора Мон-Блан – «біла гора», річка Єнісей – «велика вода») [14, с. 123].

Робота школяра з картою – невід'ємна частина кожного уроку. Тільки так можна навчити школяра читати карту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Даценко Л. М. Картографічна компонента шкільної географічної освіти в умовах інформатизації суспільства. *Вісник геодезії і картографії*. 2011. № 3 (72). С. 51–55.
2. Даценко Л. М. Навчальна картографія в умовах інформатизації суспільства: теорія і практика. К.: ДНВП «Картографія», 2011. 228 с.
3. Донченко Л. М., Іванова В. М., Нешпа О. В., Сапун Т. О. Роль і місце виробничої практики в професійному становленні майбутніх учителів географії. *Інноваційна педагогіка. Науковий журнал*. 2019. Вип. 11. Т. 1. С. 126–130.
4. Заславський І. І. Карта на уроках географії. К.: Знання, 1986. 127 с.
5. Коринская В. А. Учебное оборудование по географии. М.: Просвещение, 1964. 121 с.

6. Корнеєв, В. П. Використання карт і атласів на уроках географії та напрямки їх удосконалення. *Матер. IV Міжнар. наук.-метод. семін. з топограф. та картогр. (14–17 вер. 1999 р., Харків)*. Харків, 1999. С. 80–81.

7. Левада О. М., Сажнева Н. М., Сажнев М. Л. Польова практика з топографії. Мелітополь: Люкс, 2008. 86 с.

8. Левада О.М. Подходы к формированию картографических понятий в школьном курсе географии *Moderni vzmoženosti vědz – 2010: materiálz V Meyinárodní vědecko-praktická konf., 27 ledna-5 února 2010 r.* Praha: Chemie a chemická technologie «Ekologie». С. 47–50.

9. Левада О., Іванова В., Непша О. Формування картографічних компетентностей в шкільному курсі географії. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2018. Вип. 21. Т. 2. С. 78–86.

10. Матушевич К. М., Семенов В. Є. Найпростіші вимірювання на місцевості. К.: Радянська школа, 1981. 63 с.

11. Навчальна програма. Географія. 6–9 клас. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas> [18.10.2019]

12. Назаренко Т. Г. Методика навчання географії в профільній школі: теорія і практика. Київ: Педагогічна думка, 2013. 380 с.

13. Паламарчук Л. Б. Картознавча компетентність у шкільних курсах географії. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. 2010. Вип. 11. С. 122–128.

14. Прохорова Л. А., Непша О. В., Зав'ялова Т. В. Формування геолого-геоморфологічних навичок та вмій учнів на уроках географії в освітніх установах. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2019. № 62. Т. 1. С. 123–127.

15. Прохорова Л. А., Гришко С. В., Непша О. В. Основні принципи побудови шкільного курсу географії в Україні. *Особистісно-професійний розвиток учителя Нової української школи: світові освітні практики, український контекст: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (6–8 червня 2019 р., м. Мелітополь, Україна)*. Мелітополь: ФОП Однорог Т. В., 2019. С. 214–219.

16. Скавронський П. С. Формування картознавчої компетенції учнів в шкільному курсі економічної та соціальної географії України. *Сучасні проблеми розвитку географічної науки і освіти в Україні. Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 17–18 травня 2012 р.)*. К.: ВГЛ Обрії, 2012. С. 108–110.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ROZWÓJ NOWOCZESNEJ EDUKACJI I NAUKI –
STAN, PROBLEMY, PERSPEKTYWY.**

TOM II: KONTEKSTY TOŻSAMOŚCI I WOLNOŚCI W EDUKACJI I NAUCE

**РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ ОСВІТИ І НАУКИ:
РЕЗУЛЬТАТИ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ.**

TOM II: KONTEKSTY IDENTYCZNOŚCI I SWOBODY W OSWIECENIU I NAUCE

*Наукові редактори –
Ян Гжесяк, Іван Зимомря, Василь Ільницький*

*Макетування та верстка – Василь Герман
Дизайн обкладинки – Олег Лазебний*

*Редакція не завжди поділяє думки авторів, за зміст, достовірність
інформації та точність цитувань відповідальності не несе.
При передруці статей посилання на збірник є обов'язковим.*

Здано до набору 09.12.2019 р. Підписано до друку 16.12.2019 р.
Гарнітура Times. Формат 60x84 1/16.
Друк офсетний. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 9,18. Зам. № 1943
Наклад 300 примірників

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК № 2509 від 30.05.2006 р.

Друк ПП «П'ОСВІТ»
Адреса: вул. І. Мазепи, 7, м. Дрогобич, 82100 Україна
тел. факс (03244) 2-23-35, тел.: 3-38-50, 2-23-76.
E-mail: posvitdruk@gmail.com